

Sven-Erik Pernler 22 maj 2022

Den rätta Mora sten

Ack ja, så det kan bli! Låt mig få börja i andra ändan och fundera över "den rätta Mora sten" som Gustav Vasa lät efterforska. Den stenen fanns uppenbarligen på plats på Mora äng 1523, men osagt hur lång tid därefter. Den äldsta bildåtergivning, utgiven i tryck i Rom 1555 av Olaus Magnus, visar en rundad sten utan några påtagliga defekter och helt utan vapnet Tre kronor. Ja, stenen som kungen står på är så neutral att Olaus, titulärärkebiskop av Uppsala, på den låtit skriva in ett förklarande "Mora sten" med runor, detta trots att boken var skriven på latin och avsedd för en bildad, internationell läsekrets. Skulle stenen ha burit de bibliska tre konungars symbol, hade detta givetvis varit en fjäder i hatten för Olaus att ange när han ville påvisa storheten hos och betydelsen av sitt hemland fjärran i norr. Men det fick bli en enkel runrad i stället.

Inte heller någon annan källa utvisar att valstenen på Mora äng skulle ha skadats, trots att den förvisso flyttats. De beskrivningar vi har från 1400- och 1500-talet omtalar den sammantaget som en på jämna fältet liggande stor, rund och vit (ljus) sten. Men ingen defekt omnämns, allra minst att en relativt stor sektor av stenen helt skulle saknas.

Går vi till stenen "Tre kronor" är den i sig förvisso spräckt. Av teckningar att döma, kan detta av okänd anledning ha skett någon mellan 1660 och 1669. Att stenen skulle ha ingått som centrum i en avsevärt större cirkelformad håll framgår däremot inte av någon enda känd skiss, teckning eller text. Av naturliga skäl kan man heller inte idag upptäcka något sådant vid en okularbesiktning. För mig framstår Tre kronor-stenen som en solitär, därtill en i sent skede skadad sådan. Detta utesluter givetvis inte att denna och Karl Knutssons sten kan vara tillskapade utifrån ett och samma marmorblock. Men om Tre kronor-stenen trots allt skulle ha utgjort centrum i en cirkelformad håll återstår att besvara frågan varför och av vem den före 1660-talet "renhuggits" till nuvarande form och format.

Vidare: om en rund håll med Tre kronor som centrum varit vad Gustav Vasas utsända hade att eftersöka, förutsätter detta att valstenen på Mora äng var av ganska så ungt datum. Den bör då ha kunnat vara en innovation någon gång kring slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet. Det i sin tur innebär att den antingen ersatt en äldre valsten eller införts i en kontext där någon sådan sten inte tidigare brukats vid kungaval /-hyllning.

Att Tre kronor-stenen är av marmor har jag aldrig ifrågasatt. Det är gammal kunskap. Inte heller har jag i den delen förolämpat Mats G. Larsson genom att notera att hans i Fornvännen uppgivna postadress var Vattholma. Givetvis inte! Att marmorn i detta fall hämtats från Vattholma torde nämligen vara ny kunskap. Och om någon skulle kunna ana denna härkomst genom självsyn eller intuition, och sedan få den bekräftad, vore det ju rimligen just någon från orten! Att jag bejakat Tre kronor-stenen som tillverkad av marmor, innebär däremot inte att jag menar att också valstenen måste ha varit det. Såsom den beskrivs på 1500-talet, och även omtalas i början av 1600-talet, finns det utifrån färgen alternativa möjligheter, av vilka jag noterat några.

Liksom Larsson har jag har satt stora frågetecken inför att samtliga stenar som idag förvaras i huset vid Morstena skulle vara (rester av) s.k. dokumentstenar. Vilka som varit vad är inte lätt att entydigt sluta sig till, samtidigt som somliga bildbelagda stenar inte (ännu) kunnat återfinnas eller identifieras. Samtidigt: det fanns inga entydiga normer för hur just dokumentstenar skulle gestaltas, såvitt vi känner till.

Men jag erkänner förbehållslöst att jag efter att ha tagit del av docent Larssons inlägg kunde ha varit avsevärt mer träffsäker i mina skrivningar i Laggahärad-boken angående de icke identifierade stenarna i museibygnaden, samt min fortsatta tolkning utifrån den gjorda felläsningen! Mea culpa. Det är verkligen ingen tröst att en snabb slagning på nätet visar att jag ingalunda är ensam om att ha missförstått just denna del av hans uppsats i Fornvännen. Tvärtom.

Något annorlunda dock om min skrivning rörande Karl Knutsson! Om Larssons hypotes är korrekt och om Karl Knutssons tilltag att (låta) flytta den av Larsson förmodade valstenen skett, och denna därvid allvarligt skadats, är kungens ansvar ofrånkomligt. Detta än mer om han samtidigt egenmäktigt lade beslag på en avsevärd del av stenen för eget bruk i stället för att låta renovera den eller åtminstone lägga samman den igen. Frågan är då när stenen skulle ha skadats: när den togs bort 1450 eller när den återställdes något eller några år senare. Eftersom Karl Knutsson hyllades på Mora sten redan den 28 juni 1448 blir det hur som helst en intressant fråga när den storvulna texten om Karl Knutsson tillkom, detta oavsett om Larssons hypotes om bortförande och uppkommen skada äger bärighet eller inte.

Slutligen: kanske bör vi inte utesluta möjligheten att vår Tre kronor-sten symbolmässigt inte främst bör kopplas samman med heliga tre konungar i Bibeln, utan snarare med martyrkungarna Olav, Knud och Erik i den tidiga, nordiska kyrkohistorien. Stenen kan nämligen ha ett samband med den nordiska trestatsunion som etablerades 1389 och fullbordades 1397. Den skulle då kunna knytas exempelvis till Kristofer av Bayern, hyllad 13/9 1441, eller Kristian I, hyllad 2/7 1457, alltså på ömse sidor om Karl Knutsson och just på "den rätta Mora sten". Detta skulle även kunna utgöra en rimlig förklaring till det gemensamma stenmaterialet hos Karl Knutsson-stenen och Tre kronor-stenen. Varken för Kristofer eller Kristian kan nämligen någon personligt utformad dokumentsten påvisas i det äldre materialet.